

Проф. др Радивоје ШУКОВИЋ

НАУЧНОИСТРАЖИВАЧКИ ПРОЈЕКАТ ЦРНОГОРСКА БИБЛИОГРАФИЈА 1494-1994. И ЊЕГОВО ОСТВАРИВАЊЕ

*Уз двадесету годишњицу издавања прве књиге
четвортомне едиције*

У издању Централне народне библиотеке „Ђурђе Црнојевић” на Цетињу је 1985. године објављена *Црногорска библиографија 1494-1994. – Серијске публикације – II*, прва књига четвортомне едиције чији су аутори Др Мирослав Лукетић и Олга-Цана Вукмировић. Касније, током протекле више од двије и по деценије објављено је још 26 књига и тиме је овај истраживачки подухват приведен крају.

Овај прилог о црногорској ретроспективној библиографији настао је на основу одговарајуће документације и сазнања које је аутор стекао у њеном припремању.

Прва књига едиције *Црногорска библиографија 1494-1994.* објављена је убрзо после оснивања посебних тијела овог пројекта – Савјета и Редакције, 1984. године. Међутим, рад на концепцији едиције и стварању услова за њено остваривање одвијао се од 1978. године у Централној народној библиотеци. Започео је припремањем пројекта едиције убрзо после доношења Закона о библиотечкој дјелатности, 1977. године, којим је међу најважнијим задацима Библиотеке предвиђено да „изграђује ретроспективну библиографију о црногорском народу и народностима који живе у Црној Гори”.¹ Тај посао повјерен је др Мирославу Лукетићу, истори-

¹ Закон о библиотечкој дјелатности – Службени лист СРЦГ, Подгорица, 1977, бр. 2-3, стр. 223-224.

чару културе и истакнутом библиографу, који је као виши научни сарадник у Библиотеци радио од 1959. до 1972. године, а од тада као директор Културног центра и директор Архива у Будви. У сарадњи са др Душаном Мартиновићем, директором Библиотеке, покретачем тог важног научног подухвата, др Лукетић је у рекордном року припремио текст Пројекта, који је после усвајања у Библиотеци, уз претходно прибављено мишљење научних институција и државних органа, објављен као ауторски рад у *Библиографском вјеснику* 1979. године.²

У Пројекту се, уз концепцију ретроспективне библиографије, налази и план његове реализације. Као приоритетни задаци наведени су:

- организовати научни скуп о изради националне библиографије;
- потписати самоуправни споразум о финансирању пројекта;
- именовати Редакцију;
- формирати библиографско одјељење.

О околностима у којима су извршавани ови и други задаци крајем седамдесетих и почетком осамдесетих година у Централној народној библиотеци „Ђурђе Црнојевић” др Душан Мартиновић, тада директор установе, у једном свом прилогу између осталог је рекао:

„Заправо од самог почетка, од 1980. године, пројекат је добио третман капиталног подухвата за црногорску културу и науку.”

На истом мјесту о могућности реализације огромног пројекта налази се и ова његова оцјена:

„Како је задатак био крупан и сложен, приликом почетка његовог остваривања и због одређене невјерице органа који воде културну политику и финансирају научноистраживачки рад у Црној Гори, требало је пуно упорности и енергије да се сви убиједи да се пројекат заиста може реализовати иако је веома амбициозан с обзиром на његову свеобухватност, критеријума и опсег.”³

Требало је и упорности, а и времена да се прије остваривања концепције националне библиографије обаве важни задаци који су назначени у Пројекту.

² Мирослав Лукетић: *Црногорска библиографија 1494-1994*. – Библиографски вјесник, Цетиње, 1979, бр. 3, стр. 5-41.

³ Др Душан Мартиновић: *Црногорска библиографија 1494-1994*. – критерији, опсег, реализација, – Сусрети библиографа, Инђија 1998, стр. 44.

У Црногорској академији наука и умјетности организован је 1979. године научни скуп о припремању ретроспективне библиографије, којему су присуствовали представници научних, културних и образовних институција. У тој расправи пројекат припремљен у Централној народној библиотеци у цјелини је прихваћен и оцијењен као значајан научни подухват.

У расправи о финансирању постигнут је споразум да се за Пројекат обезбиједи намјенска средства, али је преовладало мишљење да у томе не учествује само Самоуправна заједница за научне дјелатности, што је довело до *Самоуправног споразума о финансирању пројекта Црногорска библиографија 1494-1994*,⁴ чији су учесници: Скупштина Социјалистичке Републике Црне Горе, Самоуправна интересна заједница за научне дјелатности, Самоуправна интересна заједница културе, Самоуправна интересна заједница здравствене заштите, Самоуправна интересна заједница усмјереног образовања и Централна народна библиотека „Ђурђе Црнојевић”. У том споразуму, објављеном у Службеном листу СРЦГ 1986. г., утврђен је проценат учешћа потписника споразума, и намјена тих средстава која се, у предвиђеном року, уплаћују на посебни жиро рачун Централне народне библиотеке.

Скупштина СРЦГ донијела је крајем 1983. године *одлуку о образовању Савјета за Црногорску библиографију 1494-1994*.⁵ Том одлуком, објављеном у „Службеном листу СРЦГ”, почетком 1984. године, именовани су чланови Савјета, са мандатом од четири године, и одређене основне његове надлежности. Савјет је 1984. године именован Редакцију *Библиографије*, са мандатом и до завршетка Пројекта.

Међу планираним активностима наведеним у Пројекту предвиђено је да се изврши и промјена у организацији Централне народне библиотеке тако што ће се поред постојећих организационих јединица (Научно-методолошко одјељење, Одјељење пријема и за комплетирање фондова, Одјељење за обраду књиге и каталога, Музејско одјељење) формирати и библиографско одјељење, које ће се бавити „искључиво задацима везаним за израду националне библиографије, да формира свој фонд приручника и библиографија и да отпочне обраду фондова библиотека на Цетињу”. У

⁴ Службени лист СРЦГ, Подгорица 1986, бр. 1-2.

⁵ Одлука о образовању Савјета за Црногорску библиографију 1494-1994. – Службени лист СРЦГ, Подгорица 1984, бр. 1.

том одјељењу требало је запослити два библиографа – слависту и романисту. Одјељење је отпочело рад 1981. године.

У периоду који је претходио оснивању Савјета и Редакције у Библиотеци је припремљен и први рукопис ретроспективне библиографије *Серијске публикације 1835-1985*. др Мирослава Лукетића и Олге-Цане Вукмировић.

КОНЦЕПЦИЈА РЕТРОСПЕКТИВНЕ БИБЛИОГРАФИЈЕ

Пројекат *Црногорска библиографија 1494-1994*. припремљен је 1979. године, двадесет пет година после покретања иницијативе за организован рад на изради ретроспективних библиографија у Југославији. Расправе о томе, одржане средином педесетих година у Београду, Загребу и Љубљани, имале су знатног утицаја и на библиографски рад у свим републичким библиотечким центрима, па и на покретање библиографске дјелатности у Централној народној библиотеци „Ђурђе Црнојевић”. То се посебно односи на јединствене критеријуме за израду националних библиографија постигнуте на југословенским савјетовањима, а примијењене у пројекцијама свих републичких националних библиографија.

Убрзо после савјетовања одржаних средином педесетих година отпочео је рад на ретроспективним библиографијама књига. Полазећи од републичких закона о библиотечној дјелатности, тај рад повјерен је националним библиотекама. Међу значајнијим резултатима постигнутим у републичким библиотечким центрима је *Српска библиографија*. Књиге 1868-1944, објављена у седам томова од 1989. до 1991. године. на том пројекту радило је од 1960. године у Народној библиотеци Србије Библиографско одељење. У Загребу је 1982. године отпочело објављивање *Грађе за хрватску ретроспективну библиографију 1835-1940*. 16 томова у издању Националне и свеучилишне библиотеке у Загребу. И на том издавачком пројекту у дугогодишњем периоду радило је преко 30 библиографа.

Ретроспективна библиографија на Македонија – књиги, објављена у Скопљу 1970. године, резултат је петнаестогодишњег рада – од 1955. до 1970. године.

Упоредо са библиографијом књига у националним библиотекама изван Црне Горе, у Југословенском лексикографском заводу у Загребу, од 1956. до 1977. године, припремљена је Библиографија расправа, чланака и књижевних радова у 14 књига. Ова библио-

графска едиција обухватила је грађу из југословенских серијских публикација, која се односи на књижевности, ликовну и музичку умјетност до 1945. године.

И у Централној народној библиотеци „Ђурђе Црнојевић” средином педесетих година учињен је први покушај припремања ретроспективне библиографије. Приликом прославе 460-годишњице Црнојевића штампарије припремљен је, 1954. године, *Преглед – штампарско – издавачке дјелатности у Црној Гори 1494-1954*. то издање, објављено на шапирографу са 3680 библиографских јединица, настало је тако што је формиран тим у којем су били истакнути ствараоци на подручју науке и културе (Михаило Газивода, Мирчета Ђуровић, Томица Никчевић, Нико Симов Мартиновић, Ђоко Пејовић, Илија Радосавовић, Перо Шоћ) и два библиотекарска радника (Ксенија Грујичић и Душан Јововић). У Библиотеци тих година није било библиографа, па ни библиотекар са високом школском спремом (1957. године у њој је радило само 7 библиотечких радника – књижничара).

На значај библиографије и на потребу увођења библиографског рада у програм Централне народне библиотеке на Цетињу указивао је др Нико С. Мартиновић, који је дужност директора ове културне установе вршио петнаест година, од 1957. до 1973. Већ у почетку обављања те дужности у једном свом прилогу о томе је рекао:

„На изглед израда ретроспективних националних библиографија и библиографије Југославије је стручно питање, а у суштини је крупан научноистраживачки рад везан не само за историју развитка научне мисли него и даљег и бржег развитка научне мисли код нас.”⁶

Цјелокупном својом научном дјелатношћу Нико Мартиновић је потврђивао такав став. Његова књига *Развитак штампе и штампарства у Црној Гори*, коју је 1961. године издао Југословенски институт за новинарство у Београду, оцијењена је као примјер успјешног комбиновања студијске обраде штампе и библиографије.

Под уредништвом Ника Мартиновића на Цетињу је 1961. године покренут *Библиографски вјесник*, једини часопис те врсте у Југославији. Та периодична публикација, са одушевљењем прихваћена у библиотечко-библиографској дјелатности, угашена је после

⁶ Др Нико Мартиновић: *Сарадња и измјена искустава националних библиотека у раду на националним ретроспективним библиографијама*. – Преглед рада Заједнице југословенских националних библиотека, Загреб 1967, 1965/66, стр. 135.

четворогодишњег излагања да би, послије једанаест година, поново била обновљена под уредништвом др Душана Ј. Мартиновића.

Библиографски рад у Библиотеци током петнаестогодишњег периода у којему је директор био Нико Мартиновић свео се на едицију *Библиографски подаци о Црној Гори и Боки Которској*, у три свеске објављене 1957. године, гдје је регистровано 5467 наслова *монтенегрине*. Послије тога није било никаквих предлога за израду ретроспективне библиографије све до доношења Закона о библиотечкој дјелатности 1977. године.

Од 1976. године библиографија је добила видно мјесто у раду Централне народне библиотеке. Те године изабране је за директора установе др Душан Мартиновић и исте године он је обновио *Библиографски вјесник*, часопис који је постао важно средство у развоју библиографије – текуће, персоналне и ретроспективне.

Околности у којим се развијала библиографија у послеријатном периоду имале су утицаја и на концепцију ретроспективне библиографије, основног садржаја у Пројекту.

У концепцији едиције *Црногорска библиографија 1494-1994*. постоје два основна задатка која треба постићи њеном израдом:

- потпун избор података значајних за науку;
- приказ резултата духовног стваралаштва остварене у писаној ријечи.

Да би се постигао потпун избор библиографских података, предвиђен је опсег знатно шири од осталих југословенских ретроспективних библиографија. Тим опсегом обухваћене су четири библиографске серије: библиографија посебних издања, библиографија серијских публикација, библиографија прилога у серијским публикацијама и библиографија радова о Црној Гори објављених изван Црне Горе, у земљи и иностранству, чији аутори нијесу Црногорци.

За такав обимни библиографски пројекат, уз који је често употребљаван атрибут грандиозни, епохалан итд. предвиђена су два критеријума: територијално-национални и предметни. Библиографски пројекат у осталим републикама остварени су само на основу једног критеријума – територијално-националног, примијењеног само на библиографију књига. У прилогу „Кратак преглед историјата ретроспективне библиографије у Југославији”, објављеном 1990. године, др Душан Мартиновић је нагласио да се у Југославији само концептом израде босанскохерцеговачке ретроспективне библиографије, за разлику од претходних, предвиђа, попут

црногорске, и обрада библиографске грађе на основу предметног критеријума све оно дакле што су други писали о БиХ.

Према јединственом југословенском комбинованом територијално-националном критеријуму, усвојеном прије почетка рада на националним библиографијама, библиографија посебних издања у Пројекту обухвата:

- све књиге, брошуре и музикалије штампане на територији Црне Горе, без обзира на језик, писмо и националну припадност аутора;

- сва посебна издања која су издавачи из Црне Горе штампали изван републике, укључујући и иностранство;

- сва дјела Црногораца и других аутора из Црне Горе, објављена изван ње, у земљи и иностранству;

- дјела старих штампара поријеклом из Црне Горе.

Библиографија серијских публикација према територијално-националном критеријуму обухвата:

- све серијске публикације (листови, часописи, алманаси, календари) издаване на данашњој територији Црне Горе;

- сва периодична издања из револуционарног периода и Народноослободилачке борбе ако се својом садржином односе на Црну Гору и ако су их издавале јединице НОБ из Црне Горе;

- све званичне публикације штампане изван Црне Горе ако се на њу односе својим садржајима.

Критеријуми за прилоге из серијских публикација готово у свему су идентични са критеријума за посебна издања.

Ретроспективна црногорска библиографија према *предметном критеријуму* обухвата:

- сва дјела објављена у земљи (Југославији) и иностранству која се својим садржајем односе на Црну Гору, а њихови аутори нијесу Црногорци.

У пројекту Црногорске ретроспективне библиографије постоје и два става о изузимању књига и периодичних публикација из пописа. Први став гласи:

„Сва штампана дјела код нас и у иностранству која су својом садржином усмјерена против социјалистичког друштвеног уређења (Црне Горе и СФРЈ), против политике братства и јединства, несврстаности и самоуправљања, без обзира што одговарају усвојеним критеријумима за избор дјела за црногорску националну библиографију књига, не могу бити укључени у њу.”

Други став је:

„Штампа непријатељске садржине која је излазила за вријеме непријатељске окупације, као и друга издања на тој основи, изузимају се их библиографије. Евиденцију о таквим периодичним публикацијама води Централна библиотека посебно.”

У рецензијама рукописа *Црногорска библиографија 1494-1994*. – *Серијске публикације* покренуто је питање о несагласности тих ставова са основним задатком библиографске едиције: постизање потпуног избора података важних за науку. Послије консултација са надлежним републичким институцијама, одлучено је да и та дјела уђу у библиографску едицију, па је с тим у вези у Предговору прве књиге дато ово објашњење:

„По основу територијалног принципа непријатељска штампа је укључена у Библиографију. Имало се у виду да је са библиографског становишта цјелиходно да се прикаже комплетна периодика, без обзира на садржај и да такав приступ има и научно оправдање.”⁷

И у свим књигама четворотомне едиције обухваћена су и дјела антисоцијалистичке садржине.

УРЕДНИЧКИ И САРАДНИЧКИ САСТАВ

О уредничком и сарадничком саставу на изради ретроспективних библиографија у Пројекту је речено:

„Израда националних општих библиографија у свакој земљи представља научни и културни подухват на чијој реализацији раде истакнути научни радници, познати библиографи и познаваоци културне историје, посебно историје књиге и штампарства”.

Горњи став досљедно је примијењен у редакцијском и сарадничком саставу Црногорске ретроспективне библиографије.

У Редакцији Библиографије ангажовани су: др Слободан Вукићевић, академик Божина Ивановић, др Новак Јовановић, др Бранислав Ковачевић, др Милица Костић, Сенка Латковић, др Мирослав Лукетић, др Душан Ј. Мартиновић, др Миодраг Перовић, др Божидар Тадић, Марко Шпадијер и др Радивоје Шуковић.

У саставу Редакције налазе се чланови који су се бавили проучавањем прошлости Црне Горе, посебно културне историје, заједно

⁷ Мирослав Лукетић, *Предговор – Црногорска библиографија 1494-1994*, Серијске публикације П₁, Цетиње, 1985, стр. 11.

са библиотекарима и библиографима. Састав Редакције у потпуности је изражавао становиште према којем је библиографија и научна и стручна дисциплина.

За главног и одговорног уредника изабран је др Душан Ј. Мартиновић, директор Централне народне библиотеке и главни и одговорни уредник часописа *Библиографски вјесник*. Иако је тада обављао двије одговорне дужности, нови избор је био оправдан, у постојећем редакцијском саставу незамјенљив. Потврда за то била је у двадесетпетогодишњем плодном научном раду и у успјешном обављању руководећих послова. Његове студије из културне историје и географије све више су уступале мјеста научним радовима из библиологије и библиографије, непосредно везаним за ретроспективну библиографију. Међу њима су и едиција персоналне библиографије *Портрети*, у осам књига, и прва историја библиографије у Црној Гори, објављена 1992. године. Уз обављање уредничких послова он је на научним скуповима представљао научноистраживачки пројекат и учествовао у промоцији више књига четвортомне едиције, ангажовао домаће и стране спољне сараднике и остваривао са њима успјешну сарадњу.

Плодан научни рад Душана Мартиновића, представљен у 50 посебних издања и преко 800 прилога у штампи, добио је признање избором у Црногорску академију наука и умјетности 2002. године. На посљедњој књизи четвортомне библиографске едиције Душан Мартиновић је потписан као академик.

За успјешно остваривање научноистраживачког рада у Концепцији, објављеној 1979. године, постављени су и захтјеви које морају испуњавати аутори. С тим у вези речено је:

„Руководилац Пројекта и носиоци истраживања за поједине периоде треба да буду научни радници стално запослени у Библиотеци или ангажовани као спољни сарадници”.

Тај критеријум подудара се са становиштем др Ника С. Мартиновића, који је о ауторском кадру рекао:

„Израда ретроспективне библиографије је најозбиљнији научноистраживачки рад Централне народне библиотеке. На том сектору могу да раде само искусни научни радници и библиотекари који се баве историјом књиге.”⁸

⁸ Др Нико С. Мартиновић: *Извјештај Савјета за културу*, од 13. III 1959, Титоград.

У недостатку професионалног кадра који се бавио библиографским истраживањима, у наведеном ауторском саставу, у почетном периоду, налазио се и главни и одговорни уредник као коаутор два издања.

Овакве захтјеве само дјелимично је тада било могуће остварити у Централној библиотеци. Зато је ослонац требало тражити у спољној сарадњи. Како се то одвијало током припреме ретроспективне библиографије, главни и одговорни уредник Душан Мартиновић, 1998. године, у једном свом прилогу је рекао:

„На досадашњим истраживањима смо, поред четири-пет професионалних библиографа (Сенка Латковић, Видак Рајковић, Здравка Радуловић, Милорад Миловић, Љиљана Липовина) ангажовали низ познатих имена славистике, библиографије, лексикографије, као што су: проф. др Евгениј Љвович из Москве, Елеонора Фјодоровна Цветкова из Санкт Петербурга, др Зденка Рахункова и др Михела Рехакова из Прага, др Мирослав Лукетић из Будве, проф. др Радивој Шуковић из Подгорице, проф. др Весна Килибарда и проф. др Бојка Ђукановић из Никшића, др Крунослав Спасић, Никола Рацковић и Радисав-Мића Џајић из Београда, Добрило Аранитовић из Шапца, проф. др Фридхилде Краузе из Берлина, проф. др Боривоје Маринковић из Новог Сада. Сви поменути аутори су крајње марљиво и савјесно радили годинама као за себе, професионални библиографи за скромне плате, а спољни сарадници за симболичне хонораре или бесплатно када је ријеч о библиографима из Руске националне библиотеке из Санкт Петербурга и библиографима Словенске књижовне из Прага.”⁹

Квалитет сарадничког састава потврђује и чињеница да се знатан број наведених имена налази у првој историји библиографије у Црној Гори. У књизи др Душана Мартиновића *Црногорска библиографија – Историјски развој – Библиографи*, објављеној 1992. године, међу 25 библиографа су и аутори: Мирослав Лукетић, Евгениј Љвович Немировски, Крунослав Спасић, Фридхилде Краузе, Радивоје Шуковић, Видак Рајковић, Елеонора Фјодоровна Цветкова, Зденка Рахункова, Михела Рехакова и Добрило Аранитовић. У биографијама (са фотографијама) приказан је и њихов библиографски рад.

У списку спољних сарадника налазе се и три аутора библиографских издања изван едиције ретроспективне библиографије: Фрид-

⁹ Душан Мартиновић: *Црногорска библиографија 1494-1994. – критерији, опсег и реализација*. – Сусрети библиографа, Инђија 1998, стр. 49.

хилда Краузе, Боривоје Маринковић и Крунослав Спасић. Њихове радове Душан Мартиновић је с правом назвао комплементарним четвортомној едицији.

Спољни сарадници обрадили су материју XIX и већег дијела XX вијека, при чему су била неопходна напорна и дужа истраживања.

Ауторе свих издања бирала је Редакција на предлог главног и одговорног уредника Душана Мартиновића. Предлагачу је при томе од знатне помоћи било добро познавање библиолошке и библиографске дјелатности у земљи и иностранству. То особито потврђују подаци о ангажовању страних библиографа на припремању књига IV тома.

Библиографско одјељење, основано 1981. године, постепено је оспособљавано за преузимање и ауторских послова на припреми издања ретроспективне библиографије. Томе је посебно допринијела висока стручна спрема запослених у овој организационој јединици. Поред два библиотекара, Сенке Латковић, професора књижевности, и Видака Рајковића, професора француског језика, који су отпочели библиографске послове, у Одјељењу су радили: Милорад Миловић (од 1984), Весна Мартиновић (од 1986. до 1993), мр Здравка Радуловић (од 1993. до 1997), Љиљана Липовина (од 1992) и Лидија Калуђеровић (од 1996). Ови библиографи припремили су 8 издања I тома и 6 издања III тома ретроспективне библиографије.

Регистре у три књиге III тома припремили су: мр Здравка Радуловић у књизи III₂, Милорад Миловић и мр Здравка Радуловић у III₇, мр Здравка Радуловић у III₈.

СТРУКТУРА ЕДИЦИЈЕ

Полазећи од опсега библиографије који је обухватао четири серије, од временских периода и библиографских садржаја, оформљена су четири тома едиције *Црногорска библиографија* 1494-1994: I том; *Библиографија монографских публикација*, II том; *Библиографија серијских (периодичних) публикација*, III том; *Библиографија расправа, чланака и књижевних радова у периодичним публикацијама*, IV том; *Библиографија дјела и прилога о Црној Гори чији аутори нијесу Црногорци*.

Зависно од броја библиографских јединица, у четири тома од 1985. до 2003. године објављено је 27 књига енциклопедијског

формата: у I тому – 10, у II – 1, у III – 13, у IV – 3 (једна књига у двије свеске).

КОНЦЕПЦИЈА КЊИГА У ЧЕТВОРОТОМНОЈ БИБЛИОГРАФСКОЈ ЕДИЦИЈИ

Редакција *Библиографије* усвојила је јединствену концепцију свих књига у четворотомној библиографској едицији. При томе се полазило од два основна задатка у издавачком пројекту: приказивање резултата духовног стваралаштва оствареног у писаној ријечи и постизање потпуног извора информација значајних за науку. На то је имала извјесног утицаја и чињеница да је ретроспективна библиографија и у наслову означена као јубиларно издање прославе пола миленијума прве ћириличке књиге на Словенском Југу.

Библиографској обради, основном садржају књига, приређеној према Универзалној децималној класификацији, претходе у свим издањима уводни текстови, у форми предговора, у којима се указује на основне карактеристике библиографске материје и на околности у којима је она настала.

Да би четворотомна едиција добила изразитије јубиларно обиљежје, одлучено је да све књиге буду илустроване.

ОСНОВНИ ПОДАЦИ О ОБЈАВЉЕНИМ КЊИГАМА

Према структури Пројекта и концепцији посебних издања у периоду између 1985. и 2003, објављено је 27 посебних издања у четири тома. Основни подаци о тим издањима налазе се у сљедећем прегледу.

I том – Монографске публикације

Књига	Период обраде	Година издања	Аутор	Број библ. јединица	Број стр.
I ₁	1494-1995.	1989.	Проф. др Евгениј Љвович Немировски	опис издања	222
II ₂	XVI и XVII в.	1983.	Проф. др Евгениј Љвович Немировски	опис издања	220
I ₃	1834-1918.	1989.	Видак Рајковић	1886.	260
I ₄	1919-1945.	1990.	Видак Рајковић	2487	228
I ₅	1945-1965.	1994.	Сенка Латковић	3373	422

Књига	Период обраде	Година издања	Аутор	Број библ. јединица	Број стр.
I ₆	1966-1975.	1996.	Сенка Латковић, мр Здравка Радуловић	2490	430
I ₇	1976-1980.	1993.	Милорад Миловић	3069	412
I ₈	1981-1985.	1996.	Милорад Миловић	3486	432
I ₉	1986-1989.	1996.	Весна Мартиновић	2921	452
I ₁₀	1990-1994.	1998.	Милорад Миловић	5520	585

II том – Серијске публикације

Књига	Период обраде	Година издања	Аутор	Број библ. јединица	Број стр.
II ₁	1835-1985.	1985.	Др Мирослав Лукетић, Олга-Цана Вукмировић	760	151

*Том III – Чланци, расправе и књижевни радови
у серијским публикацијама*

Књига	Период обраде	Година издања	Аутор	Број библ. јединица	Број стр.
III ₁	1835-1885.	1992.	Проф. др Радивоје Шуковић	3841	204
III ₂	1886-1905.	1993.	Проф. др Радивоје Шуковић, др Душан Мартиновић	9985	516
III ₃	1906-1918.	1993.	Видак Рајковић	5712	321
III ₄	1919-1929.	1993.	Видак Рајковић, Никола Рацковић	5871	318
III ₅	1930-1935.	1996.	Видак Рајковић	10903	775
III ₆	1936-1944.	2000.	Никола Рацковић, Добрило Аранитовић	12670	775
III ₇	1945-1950.	1996.	Проф. др Радивоје Шуковић, др Душан Ј. Мартиновић	8218	472
III ₈	1950-1955.	1997.	Проф. др Радивоје Шуковић, др Душан Ј. Мартиновић	11044	945
III ₉	1956-1960.		Никола Рацковић (рукопис није завршен)		
III ₁₀	1961-1965.	2003.	Милорад Миловић, Видак Рајковић	15410	838

Књига	Период обраде	Година издања	Аутор	Број библ. јединица	Број стр.
III ₁₁	1966-1970.	1998.	Љиљана Липовина	20195	908
III ₁₂	1971-1975.	2003.	Лидија Калуђеровић, мр Здравка Радуловић	17177	901
III ₁₃	1976-1978.	2001.	Љиљана Липовина	20195	908
III ₁₄	1979-1981.	2002.	Проф. др Радивоје Шуковић	14668	672

IV том – Библиографија дјела и прилога о Црној Гори

Књига	Период обраде	Година издања	Аутор	Број библ. јединица	Број стр.
IV ₁			Радисав-Мића Џајић (рукопис није завршен)		
IV ₂ (на руском)	1772-1989.	1989.	Елеонора Фјодоровна Цветкова	5032	288
IV ₃ св. 1 и 2 (на чешком)	1801-1991.	1993.	Др Зденка Рахункова, др Михела Рехакова	18479	865
IV_св. 5	1593-1993.	1993.	Др Бојка Ђукановић	1900	141
IV-св. 4 (на итал)	1532-1941.	1993.	Др Весна Килибарда-Крстајић	1049	91

Основне карактеристике остварене издавачке продукције приказане су у сљедећим одјелењима.

КРИТЕРИЈУМИ ЗА СЕЛЕКЦИЈУ ПРИЛОГА
ИЗ ПЕРИОДИЧНИХ ПУБЛИКАЦИЈА

Поред критеријума за израду ретроспективне библиографије, садржаних у Пројекту из 1979. године, Редакција Библиографије усвојила је 1985. године *Критеријуме за избор расправа, чланака и књижевних прилога за црногорску библиографију 1494-1994*. Тај документ био је неопходан зато што је у III тому предвиђена селекција прилога, па је у одјелку *Основе за методологију рада*, утврђен и поступак селективног избора библиографске грађе:

„За црногорску периодичку по областима именоване се селектори који би, по правилу, требало да буду и чланови Уређивачког од-

бора. Њихов је задатак да на основу критеријума врше одабир. Попис врше библиографи”¹⁰

Већ у првој књизи III тома одустало се од оваквог поступка. Аутор Радивоје Шуковић је вршио и селекцију и библиографску обраду, па је и у сљедећим књигама тако поступљено.

У *Основама за методологију рада* предвиђено је да се попис из домаће и стране штампе, по правилу, не врши на принципу *de visu*, већ се користе два основна библиографска извора: *Библиографска расправа, чланака и књижевних радова Југословенског библиографског завода из Загреба* до 1945. године, а за послеријатни период текућа библиографија Југословенског библиографског института из Београда.

Из црногорских периодичних издања изузети су из библиографског пописа: *билтени, листови и разна издања радних организација и ђачки листови*.

У Критеријумима је предвиђена блага селекција прилога објављених у часописној периодици, што се посебно односи на књижевне текстове, научне и научно-стручне прилоге. Међутим, о попису прилога из новина речено је и ово:

„У новинама узимају се само потписани политички чланци и то ако имају значење или су рад истакнуте политичке личности. Непотписани политички чланци – уводници, говори у скупштинама и другим тијелима и извјештајима пописују се само ако имају неко посебно значење и тичу се неког важног конкретног питања. Остали се уводници, политички чланци, разне вијести и сл. у новинама не пописују.”¹¹

Овај став цитиран је у цјелини зато што је могућност његове примјене, на предлог аутора, разматрана и у Редакцији, првенствено зато што је већина прилога у старијој штампи, посебно у *Гласу Црногорца*, објављена без потписа аутора. Одлучено је да се пописују и такви текстови, уз одговарајућу селекцију.

¹⁰ Критеријуми за селекцију прилога из периодичних публикација. У: Душан Мартиновић: *Црногорска библиографија – Историјски развој*, Библиографи, Цетиње, 1992, стр. 196.

¹¹ Др Душан Мартиновић: *160 година Државне библиотеке Црне Горе*, ЦАНУ, Подгорица 2002, стр. 442.

СТВАРАЊЕ И КОРИШЋЕЊЕ БИБЛИОГРАФСKE ЛИТЕРАТУРЕ

Упоредо са припремама пројекта едиције *Црногорска библиографија 1494-1994*. и током његовог остваривања у Централној народној библиотеци „Ђурђе Црнојевић” одвијала се плодна научна и издавачка дјелатност. Током осамдесетих и деведесетих година та установа је „остваривала завидне резултате и на том плану винувши се, без претјеривања, у врх научноистраживачких и издавачких установа ове врсте на јужнословенским просторима.”¹²

Највећи дио издавачке дјелатности у Централној народној библиотеци служио је остваривању ретроспективне библиографије. Ту дјелатност чине посебна издања библиографија серијских публикација, објављивање рукописа библиографија насталих у XIX вијеку, комлементарна издања едицији ретроспективне библиографије, студије о старом ћириличком штампарству.

Знатан дио нових библиографских радова служио је као литература за трећи том ретроспективне библиографије. Овамо припадају и 10 посебних издања библиографија периодичних публикација: *Црногорски књижевни часописи 1871-1991* (Мирослав Лукетић); *Луча* (1895-1999), *Књижевни листи* (1901-1902); *Дан* (1911-1912); (Соња Лединек-Мунда и Мирослав Лукетић); *Црногорски алманаси и календари* (Радивоје Шуковић); *Средњошколске споменице и годишњаца* (Драгица Војиновић); *Просвјета 1891-1901* (Душан Мартиновић); *Записи* (Васо Јововић); *Библиографски вјесник* (Бранко Брновић); *Правни зборници* (Петар Стојановић), *Слободна мисао* (Васо Јововић); *Медицински записи* (Сенка Латковић).

Ова посебна издања, уз више библиографија, других издавача, омогућила су лакшу примјену територијално-националног критеријума – попис прилога из црногорске периодике без обзира на националну припадност аутора, тим прије што је библиографска грађа у њима пописана већином по савременим стандардима.

И за примјену националног критеријума створени су знатно повољнији услови. Пошто се тај принцип остварује пописом прилога црногорских аутора објављених у периодици изван Црне Горе, *Библиографски вјесник*, чији је главни и одговорни уредник био Душан Мартиновић, од његовог обнављања 1976. године, планс-

¹² Е. Љ. Немировски: *Книга о црногорској библиографији*, – Библиографија, Москва 1990, бр. 2, стр. 144.

ки и систематски је објављивао библиографије тих прилога у појединим периодичним публикацијама изван Црне Горе. У часопису је за такве радове постојала и посебна рубрика. На том послу окупљен је шири круг библиографа, у којему су по броју и квалитету радова предњачили: Добрило Аранитовић, Новак Миљанић, Јован Јовановић и Раде Вуковић. У одјелку *Библиографски извори и литература* на крају појединих књига III тома ти прилози добили су предности међу осталим који су у њима коришћени. На примјер, у попису библиографске литературе, међу 80 наслова у књизи III₆, чији је аутор Добрило Аранитовић, 42 су ауторови библиографски текстови о прилозима црногорских аутора у периодичним публикацијама.

Значајан допринос припремању књига III тома пружила је и персонална библиографија, посебно прилози најчешће објављивани као библиографије познатијих личности у првој и другој серији *Библиографског вјесника*. Тај допринос у првом реду односи се на едицију *Портрети* Душана Мартиновића. Прва књига тих биографско-библиографских портрета објављена је 1983. године, да би током припремања ретроспективне библиографије, изашло још седам издања у којима се налази 120 био-библиографских портрета. Све те књиге био-библиографских портрета налазе се на одговарајућим мјестима у пописима коришћене литературе у издањима III тома.

За примјену предметног критеријума – библиографију радова о Црној Гори чији аутори нијесу Црногорци, популарно названој *Други о нама*, у Пројекту је као основна литература препоручена књига Пера Шоћа *Оглед библиографије о Црној Гори на страним језицима*. Ту библиографију према Пројекту требало је крајем рада на прва три тома само надопунити. Како је већ на почетку рада на осталим томовима отпочело припремање посебних библиографских издања на појединим страним језицима, у неким од њих Шоћева библиографија није коришћена ни као литература. У књигама *Библиографија о Црној Гори на руском језику*, Е. Ф. Цветкове и *Библиографија на чешком језику* Зденке Рахункове и Михеле Рехакове, сва библиографска грађа обрађена је на принципу *de visu*, с предлошком у руци...

У издањима Централне народне библиотеке нашли су се и библиографски радови из XIX вијека. У московском часопису *Библиографија* руски научник Евгениј Љвович Немировски о томе каже:

„Многи библиографски радови приређени у прошлости остали би у рукопису, никада не би били штампани мада представљају историјски интерес. Централна народна библиотека сматрала је могућим и неопходним да публикује неке од њих.”

Немировски је као примјер навео библиографску грађу о Црној Гори Павла Аполоновича Ровинског, када се раније налазила у архиву Академије наука у Санкт Петербургу и рукопис библиографије о Црној Гори Чеха Фердинанда Велца из Балканолошког института Академије наука Босне и Херцеговине у Сарајеву. Издања Централне народне библиотеке *Черногорија*, Том IV, *Библиографија* П. А. Ровинског и *Библиографија Црне Горе* Фердинанда Велца објављене су 1991. године на Цетињу и исте године представљене на научном скупу као посебан допринос црногорској ретроспективној библиографији књига.

У издању Централне народне библиотеке објављена су посебна издања библиографија на страним језицима: *Црна Гора – литература на њемачком језику* проф. др Фридхинде Краусе и *Француска библиографија о Црној Гори 1880-1939*. др Крунослава Спасића.

Издавачка дјелатност Централне народне библиотеке осамдесетих и почетком деведесетих година прошлог вијека одвијала се добрим дијелом у правцу обиљежавања великог јубилеја – прославе пола миленијума Црнојевића штампарије 1994. године. О старом ћириличном штампарству приређене су библиографије, фототипска издања појединих инкунабула, зборници са научних скупова, студије и монографије. Огроман допринос у томе дао је руски научник Евгениј Љвович Немировски. Он је аутор прве двије књиге I тома црногорске ретроспективне библиографије. У првој је описао издања Црнојевића штампарије и све њене сачуване књиге а у другој продукцију словенских штампарија које су радиле у Венецији током XVI и XVII вијека. Поред студија које прате библиографску грађу у овим издањима, Централна библиотека је издавач још два његова дјела о старом ћириличком штампарству: *Октоих првогласник Ђурђа Црнојевића из 1494.* и *Почеци штампарства у Црној Гори (1492-1496)*.

Старом ћириличном штампарству посвећена је и *Библиографија о нашем ћириличком штампарству, штампаријама и књигама XV, XVI и XVII столећа* професора Новосадског универзитета Боривоја Маринковића, четири књиге објављене од 1988. до 1992. године.

Централна народна библиотека усклађивала је своју издавачку дјелатност и са одбором за обиљежавање 500 година прве штампане књиге на Словенском Југу. Међу тим издањима је зборник радова са научног скупа *Црнојевића штампарија и старо штампарство* (1989) и студија Душана Мартиновића *Црна Гора у Гутенберговој галаксији* (1994).

У примјени националног критеријума од знатне помоћи ауторима ретроспективне библиографије било је и лексиконско издање Николе Рацковића *Прилози за лексикон црногорске културе* (1987).

И поред библиографске обраде и на основу објављене библиографске литературе, знатан дио библиографске грађе узет је први пут са непосредног извора, из комплета новинске штампе. Значај тог извора поменут је и у Пројекту. Посебно су у том смислу истакнути старији листови „Црногорац” и „Глас Црногорца” зато што су „од изузетног значаја за политичку и културну прошлост Црне Горе”. Сложеност те обраде посебно је испољавана у селекцији библиографске грађе.

ИСТРАЖИВАЊА БИБЛИОТЕЧКИХ ФОНДОВА

Библиографија књига, особито старијих издања, није се могла припремити пописом фонда Централне народне библиотеке, како је рађено у већ споменутих библиографских пописима сачињеним педесетих година. Зато су у Пројекту наведене библиотеке, у земљи и иностранству, чије фондове треба истраживати ради што потпунијег пописа издања према територијално-националном принципу. Та истраживања обављена су у припремама треће књиге I тома, у којој је обухваћен период од 1834. до 1918. године. Аутор Видак Рајковић прегледао је фондове Народне библиотеке у Београду, Народне и Свеучилишне библиотеке у Загребу, Народне и Свеучилишне библиотеке у Сарајеву, Научне библиотеке у Задру, Библиотеке Музеја Цетиње, Библиотеке Историјског института у Титограду, Библиотеке Црногорске академије наука и умјетности у Титограду, Библиотеке Историјског архива на Цетињу, Библиотеке Историјског архива у Котору, Библиотеке Филозофског факултета у Никшићу, народних библиотека на Цетињу, у Титограду, Никшићу, Бару и Пљевљима.

Резултати истраживања видљиви су и у знатном повећању посебних издања у односу на број објављених у стручним и научним

публикацијама. У Црној Гори је према издању *Енциклопедије Југославије* из 1984. године до 1916. године објављено око 900 посебних издања. Књига I₃ Видака Рајковића, која обухвата период од 1834. до 1918. године, садржи 1.886 библиографских јединица – два пута више.

У рукопису књиге I₃ која обухвата посебна издања – од 1834. до 1918. године, налазили су се и регистарски бројеви књига којих није било у фонду Централне народне библиотеке. На основу закључка Редакције ти подаци су сређени и приложени уз каталог Библиотеке. Тиме је створена могућност да се увећа фонд *монте-негрине* у централној библиотечкој установи.

Истраживање библиотечких фондова које је обавио Видак Рајковић потврђују тврдњу према којој „ретроспективне националне библиографије нису само помоћни извор информација неопходних за контролу попуњавања фондова, већ оне представљају први и основни приручник и њихова је корист код реконструкције фондова незаменљива.”¹³

АНАЛИТИЧКИ УВОДНИ ТЕКСТОВИ

У едицији која је припремана да буде не само поуздан извор информација већ и свједочанство о духовном стваралаштву Црногораца оствареном у писаној ријечи, било је потребно да се укаже и на основне карактеристике издавачке продукције. Томе су посвећени уводни аналитички текстови у форми предговора.

Аутори уводних текстова у I тому су: Евгениј Љвович Немировски (I₁ и I₂), Радивоје Шуковић (I₃), Марко Шпадијер (I₄), Божина Ивановић (I₅), у II тому Мирослав Лукетић (II₁), у III тому Радивоје Шуковић (III₁), Душан Мартиновић и Радивоје Шуковић (III₂), Видак Рајковић (III₃), Видак Рајковић и Никола Рацковић (III₄), Видак Рајковић и Никола Рацковић (III₅), Добрило Аранитовић (III₆), Радивоје Шуковић и Душан Мартиновић (III₇); у IV₂ тому: Милосав Бабовић (IV₂), Јири Вацек и Душан Мартиновић (IV₃), Бојка Ђукановић и Весна Килибарда у IV₄₋₅.

Наведеним предговорима обухваћен је најдужи период издавачке продукције у Црној Гори: у I тому до 1960, у II до 1985, у III до

¹³ Светлана Мирчев: *Фондови Народне библиотеке Србије и Српска ретроспективна библиографија*. – Сусрети библиографа, Инђија 1995, стр. 35.

1950, у IV до 1992. године. У осталим књигама I и III тома испред библиографске обраде су уводне напомене, готово у цјелини посвећене примјени библиографских критеријума.

Сви уводни аналитички текстови, посматрани заједно, озбиљан су допринос културној историји, посебно издавачкој дјелатности. Неки од њих засновани су на документима до тада мало познатим у прилозима из културне историје. Као потврда за то могу послужити и неколико примјера.

Предговори у првим двјема књигама I тома су опсежне студије о старом ћириличком штампарству. Познати инкунабулиста Евгениј Љвович Немировски у књизи *Издања Ђурђа Црнојевића* подробно је, на 52 странице, приказао сва издања прве ћириличке штампарије на Словенском Југу и њихову историографију, а затим описао 176 сачуваних издања и навео њихов број познатих у ранијим радовима о старом ћириличком штампарству.

Немировски је у књизи *Издања Божидара и Вићенца Вуковића, Стефана Мариновића, Јакова од Камене Реке, Јеролима Загуровића, Јакова Крајкова, Ђованија Антонија Рампацета и Бартоломеа Гинамија* описао 28 палеотипа сачуваних ћириличких књига из XVI и XVII вијека и њихова 172 сачувана примјерка. У тој књизи поред штампара из Црне Горе описао је и књиге четири штампара који нијесу поријеклом из Црне Горе (једног Македонца, два Италијана и једног Бугарина) зато што су књиге из тих штампарија толико сличне издањима штампарије Вићенца Вуковића да их је тешко разликовати.

Опсежна студија Мирослава Лукетића о периодичној штампи објављена је као предговор књизи *Црногорска библиографија, Серијске публикације – II*. Посебну вриједност у том научноистраживачком раду представља досљедна примјена националног критеријума. На тој основи знатно је увећан број периодичне штампе у односу на податке из ранијих радова – пописано око 760 серијских публикација. Успјешно је извршена класификација периодике по врсти, времену и дужини излагања са освртом на друштвене и културне прилике које су утицале на њен развој.

Др Јири Вацек, директор Словенске библиотеке у Прагу, аутор је предговора књизи *Библиографија о Црној Гори на чешком језику*, чији су приређивачи два доктора наука – Зденка Рахункова и Мишела Рехакова. Ослањајући се на грађу обимне публикације са преко 18.000 библиографских јединица, др Вацек се посеб-

но задржао на дијелу садржаја који се односи на Црну Гору између 1848. и 1918. године, на вријеме буђења националне свијести у Чешкој, када је „јуначка тежња Црногораца за националном индивидуалношћу у чешкој средини имала одјек и подршку”. Особито, ово се показало у прослави стогодишњице Његошевог рођења 1914. године у Прагу, велике словенске манифестације која је „имала демонстративни карактер против аустријске власти”.¹⁴ Нагласак у овом раду стављен је и на прилоге Чеха који су боравили у Црној Гори (Јан Вацлик, Вратислав Черни, Лудвик Куба, Јарослав Чермак, Прокоп Хохолоушек, Јозеф Холечек).

У предговорима књигама I и III тома, посебна пажња посвећена је друштвеним околностима и културним приликама у којима се одвијала издавачка продукција у три – у много чему различита периода – у старој Црној Гори, међуратној југословенској држави и послеријатној југословенској републици. У њима су нађена објашњења и за обим издаваштва, за жанровску структуру посебних издања, програмску оријентацију периодичних публикација и њихов сараднички и уреднички састав.

БИБЛИОГРАФСКА ОБРАДА

О обради библиографске грађе према утврђеним библиографским стандардима свједоче и уводни текстови у књигама четвортотомне едиције. Ти прилози уз документе из рада Редакције, показују да је уложен огроман труд да се достигне висок стручни ниво у примјени савремених библиографских принципа. У постизању тих резултата знатан допринос остварен је у сарадњи аутора са главним и одговорним уредником уз разматрање појединих питања у Редакцији током припреме књига и контакту појединих спољних сарадника са Библиографским одјељењем.

Потпунију представу о стручном библиографском раду пружају питања из уводних текстова око којих су се јављале недоумице приређивача и захтијевана посебна објашњења, што је водило јединственом поступку и обради. На томе се знатна активност одвијала у Редакцији, особито у припремама првих издања I и III тома.

Међу важнијим питањима у уводним текстовима су: распоред библиографске грађе по универзалној децималној класификацији,

¹⁴ Др Јири Вацек: *Библиографија о Црној Гори на чешком језику*, IV₃, Цетиње 1993, Предговор, стр. 8.

тешкоће у постизању идеалног библиографског пописа, недоумице у примјени националног критеријума, третман ауторства, колебања око обраде збирних дјела – у I или III тому, означавање ауторства појединих монографских публикација, разрјешавање недовољно индивидуализованих ауторских ознака – иницијала, шифара и псеудонима.

Библиографска грађа у књигама I, II и III тома распоређена је по универзалној децималној класификацији. У том распореду једино су се јављале дилеме око прилога сродне садржине у избору расправа, чланака и књижевних прилога из серијских публикација. О томе је у књизи III₁ речено:

„Нијесу усамљени прилози који у себи садрже елементе који их могу усмјерити у једну од група као што су историја, етнографија или путописна проза... Постоји и више оних који се могу сврстати у историју, културну историју или историју цркве.”¹⁵

Сличне опаске налазе се у уводним текстовима већине књига III тома. Корисници ових библиографских издања упућени су на предметне регистре као коректив ауторовог опредјељења за једну од двије сродне групе.

Извјесно одступање од распореда грађе по УДК систему учињено је библиографијама о Црној Гори на руском и чешком језику, објављеним у IV тому. У *Библиографији о Црној Гори на руском језику 1722-1989*, грађа је распоређена у 12 група са 35 подгрупа. У *Библиографији о Црној Гори на чешком језику* грађа је такође распоређена по важећим стандардима (25 група и 8 подгрупа). Главни и одговорни уредник др Душан Мартиновић је о таквим одступањима нагласио да „тима библиографија није изгубила од научног и стручног значаја и употребљивости”.¹⁶

У библиографија у Црној Гори на италијанском и на енглеском језику, објављеном у књизи IV_{-4,5}, грађа је распоређена по абecedном критеријуму.

У ауторским прилозима I и III тома указивано је и на тешкоће у постизању идеалног библиографског пописа. То је посебно наглашено у трећој књизи I тома која обухвата монографске публикације од 1834. до 1918. године, зато што аутор није имао могућ-

¹⁵ Радивоје Шуковић: *Расправе, чланци и књижевни радови у серијским публикацијама 1835-1985*, III₁, Цетиње 1992, Предговор, стр. 18.

¹⁶ Др Душан Мартиновић: *Библиографија о Црној Гори на чешком језику 1801-1991*, IV₃, Цетиње, бр. 1, стр. 453.

ности да истражи неке библиотечке фондове у страним земљама. И поред те чињенице, у приказима овог издања указано је на велики успјех који је у њој постигнут, поред осталог и тиме што је број пописаних издања двоструко већи него у дотадашњим лексикографским и другим издањима.

У ауторским текстовима књига III тома постизање идеалног библиографског пописа везано је и за примјену националног критеријума – попис прилога чији су аутори Црногорци или поријеклом Црногорци објављених у периодичним публикацијама изван Црне Горе. Током рада на првим издањима указано је на тешкоће око утврђивања ауторства прилога чији су аутори поријеклом Црногорци, па је у Редакцији закључено да се тај критеријум сведе на Вука Караџића, заправо на народне умотворине које је он записао, те да се пописују само прилози аутора који су рођени у Црној Гори. И у потписивању тих прилога јављале су се тешкоће. Карактеристичан запис о томе је у књизи III:

„Током обраде грађе из серијских публикација изван Црне Горе јављале су се понегдје питања да ли је аутор из Црне Горе, што се посебно односи на новинарство, подручје писане ријечи у којем се број аутора брзо увећава.”¹⁷

Слична запажања налазе се у већини издања III тома. Може се претпоставити да озбиљни пропусти ни у томе нијесу учињени, тим прије што се у попису литературе налази и публикација Николе Рацковића *Прилози за лексиконе црногорске културе*, у којој су и подаци о црногорским ствараоцима изван Црне Горе.

У тежњи да постигне што идеалнији попис прилога Црногораца најдаље је отишао Добрило Аранитовић. У књизи III₆, која обухвата период од 1936. до 1944. године, он је навео називе 119 периодичних издања из којих је прилоге Црногораца пописао по принципу *de visu*, с предлошком у руци.

Код аутора библиографских издања јављала се дилема о томе да ли обрада збирних дјела спада у I или III том. О збирним дјелима у „Критеријуми за избор чланака, расправа и књижевних прилога за Црногорску библиографију 1494-1994” речено је:

¹⁷ Милорад Миловић, Видак Рајковић: *Расправе, чланци и књижевни радови у серијским публикацијама*, 1961-1965, III₁₀, Цетиње, 2003, Уводне напомене, стр. 3.

„У књижевним и општекултурним часописима, календарима и зборницима, пописују се сви оригинални, потписани и анонимни прилози и сви преводи којима је познат аутор”.

Иако и у овом цитату зборници – збирна дјела припадају периодичним публикацијама, у појединим издањима обрађени су у књигама I тома, с тим што су анотацијама наведена имена аутора, а не и називи њихових радова.

О пописивању зборника у књигама I тома у књизи III₈ речено је:

„Таква библиографска обрада, у којој се у анотацији наводе само имена аутора и пружа кориснику информацију о називу и тематици њихових радова.”¹⁸

Упознавши се са различитом праксом у библиографској обради зборника, Редакција је закључила да се та издања пописују само у издањима III тома.

У припремању књига I и III тома постављена су и питања о означавању ауторства. Она су се односила на сакупљаче народних умотворина, ауторе читанки и пјесама. С тим у вези у уводном тексту објављеном у књизи I₄ аутор Видак Рајковић је нагласио:

„Кад је у питању одредница и у овој књизи одступило се од уобичајених норми. Састављачи читанки и сакупљачи народног стваралаштва узети су као аутори и истакнути у одредници.”¹⁹

У овој књизи из 1990. године поступљено је као и у претходној из 1989. године. У првој књизи Рајковић је истакао да, има више разлога да се састављачи читанки оног времена узму као прави аутори (нека од њих су стварно њихови духовни производи)”,²⁰ те да исти разлози важе и за сакупљаче народног стваралаштва.

У наведеним текстовима аутора Рајковића није речено од којих је савремених норми извршено одступање. Ради потпунијег разјашњења овог питања, потребно је овдје навести критеријуме о ауторству примијењене у *Библиографији чланака, расправа и књижевних радова* у издању Југословенског лексикографског института у Загребу, гдје је о томе у уводном тексту речено:

¹⁸ Радивоје Шуковић, Душан Мартиновић: *Расправе, чланци и књижевни радови и серијским публикацијама 1951-1955*, Цетиње, 1997. Уводне напомене, стр. 7.

¹⁹ Видак Рајковић: *Црногорска библиографија*. Монографске публикације 1919-1945, I₄, Цетиње, 1990. Уводне напомене, стр. 15.

²⁰ Видак Рајковић: *Црногорска библиографија*. Монографске публикације 1835-1918, I₃, Цетиње, 1989. Уводне напомене, стр. 15.

„Ауторима сматрамо писце чланака, књижевних радова, расправа, писце писама, потписиваче народних пјесама, приповједака и сл., приређиваче и напоскон интервјуисане личности”.

О ауторима и сакупљачима народних умотворина у књизи I₅, објављеној 1996. године, речено је:

„Састављачи читанки и сакупљачи народне књижевности наведени су у подручју ауторства али не у одредници.”²¹

Овај став значи да аутори читанки и сакупљачи народне поезије нијесу означени као аутори у претходним библиографским издањима – њихова имена налазе се само у регистру аутора. Тако је поступљено и у осталим издањима I тома.

Примјера ради, у књизи I₇ овако изгледа означавање ауторства буквара и читанке:

Симовић Ранко: Буквар,

Сребрна грана – читанка за V разред основне школе (саставио Миленко Ратковић)...²²

Овако је означено ауторство двају уџбеника матерњег језика иако се и на њиховим насловним страницама имена аутора, Ранка Симовића и Миленка Ратковића, налазе испред наслова ових школских књига.

У попису литературе коришћене за ова издања налази се и публикација Душана Мартиновића и Марка Марковића, *Црногорски уџбеници 1936-1981. Историјски преглед са библиографијом*, објављена 1981. године у Титограду. У овом издању и у свим читанкама објављеним у Црној Гори од 1870. до 1981. године име аутора налази се испред наслова.

Можда је одступање од таквог пописа учињено из формалног разлога: у старијим издањима, све до 1960. године, име аутора читанки налазило се иза наслова, често у загради, са ознаком *саставио*. Међутим, од 1960. године име аутора читанки означено је као код других уџбеника. Намијењене реформи образовања, те књиге су, поред читаначког текста, добиле и његову дидактичку обраду. Па ипак, ни имена њихових аутора нијесу се нашао у библиографским одредницама.

²¹ Сенка Латковић, мр Здравка Радуловић: *Црногорска библиографија, Монографске публикације 1966-1973*, I₆, Цетиње, 1996, Уводне напомене, стр. 5.

²² Милорад Миловић: *Црногорска библиографија, Монографске публикације*, I₇, Цетиње, 1993, стр. 83.

За разлику у означавању ауторства уџбеника у књигама I тома поједини библиографи позивали су се и на *Правилник и приручник за израду абecedних каталога* Еве Вероне.

У току рада на библиографској обради прилога из старије црногорске периодике скренута је пажња Редакцији да је тешко примјењивати критеријум према којему се анонимни прилози пописују само изузетно. То је показано на примјеру „Гласа Црногорца”, листа у којему су сви важнији прилози непотписани, Редакција је уважила такву примједбу аутора и закључила да се и анонимни прилози обухвате пописом, уз благу селекцију.

У библиографским издањима III тома и писма историјских личности, пописана су на име тих личности, а не, као у неким ранијим издањима, на име научног радника који их је саопштио јавности.

У црногорској периодици знатан број прилога објављен је под недовољно индивидуализираним ауторским ознакама – иницијалима, шифрама и псеудонимима. У појединим прилозима у часописној периодици који су претходили изради ретроспективне библиографије указано је на погрешно разријешене ауторске ознаке у појединим библиографијама.²³ О томе је вођена евиденција у Централној народној библиотеци: Посебан каталог ауторских ознака водила је Драгица Шуковић, библиотекар, професор књижевности. Заправо, она је наставила рад којим су се раније бавили др Нико Мартиновић, др Мирослав Лукетић, др Саво Вуксановић, др Милорад Никчевић, професор књижевности Бранко-Бањо Шарановић. Драгица Шуковић је каталог ауторских ознака, на молбу аутора ретроспективне библиографије, објавила у *Библиографском вјеснику* 1992. године под насловом „Прилози за збирку псеудонима, иницијала и шифара”. Тај прилог уведен је у списак литературе у књигама III тома и знатно је допринио квалитету библиографске обраде. Па ипак, питање ауторских ознака и последије објављивања књига III тома остало је отворено и за даља истраживања, о чему већ има објављених прилога.

²³ Радивоје Шуковић: *Псеудоними и шифре књижевног часописа „Луча”* – Библиографски вјесник, Цетиње, 1977, бр. 7, стр. 5-29; Новак Миљанић: *Прилог питању неких псеудонима у црногорској периодици.* – Библиографски вјесник, Цетиње, 1978, бр. 1-2, стр. 119-122; Радивоје Шуковић: *Још о псеудонимима и шифрама у књижевним часописима „Луча” и „Нова Зета”*. – Библиографски вјесник, Цетиње, 1979, бр. 2, стр. 169-177.

ИЛУСТРАЦИЈЕ

С обзиром да је црногорска ретроспективна библиографија припремана као издање полумиленијумског јубилеја Црнојевића штампарије, Редакција је одлучила да се у том издању што потпуније прикажу и резултати духовног стваралаштва остварени у писаној ријечи и да се сва издања илуструју.

Илустрације у књигама I, II, III и IV тома везане су садржајно за остварења писане ријечи. Најчешће су то насловне странице књига, наслови периодичних публикација, фотографије истакнутих историјских личности, знаменитих стваралаца писане ријечи, уредника периодичних публикација, понегдје и факсимили књижевних остварења. Најбоље су илустрована издања која обухватају дуже периоде, објављена прије прославе Црнојевића штампарије, 1994. године.

Примјера ради, у књизи III₁, гдје су прилози из серијских публикација објављени од 1835. до 1885. године, на почетку су насловне странице периодичних публикација: на једној страници из Црне Горе, на другој изван ње. Затим су, на одговарајућим мјестима, фотографије личности (Стево Чутурило, Никола Петровић Његош, Јован Павловић, Валтазар Божишић, Вук Врачевић, Александар Сергејевич Пушкин, Сима Милутиновић Сарајлија, Љубомир Ковачевић). Као илустрације у књизи су факсимили пјесама: „Син отацтва” Петра Петровића Његоша, „Онамо, онамо” Николе Петровића Његоша и „Бонапарта и Черногорци” А. С. Пушкина.

Сличан поступак примјењен је у књигама I, II и III тома, објављеним до 1994. године са нешто мањим бројем илустрација у већини њих.

Веома добро су илустроване библиографије о Црној Гори на руском и на чешком језику. У уводном тексту *Библиографије на руском језику* то издање представљено је као спомен пријатељским руско-црногорским везама. Зато је и разумљиво што се на почетку књиге налазе портрети руског цара Петра Великог и владике Данила Петровића Његоша, заједно са граматом руског цара упућеној Црногорцима 1711. године, откада се и успостављају блиске везе између двије земље. Међу илустрацијама у овој књизи су и пјесме Александра Сергејевича Пушкина, Владимира Висоцког и Петра Петровића Његош, заједно са портретима њихових аутора.

Посебан одјељак у књизи *Библиографија на чешком језику 1801-1991*. носи наслов *Илустрације*. Међу тим илустрацијама, објавље-

ним на крају књиге, су и портрети истакнутих чешких личности чија дјелатност или стваралаштво су везани за Црну Гору (Јан Ва-сулик, Вратислав Черни, Лудвик Куба, Јарослав Чермак, Прокоп Хохолошуек, Јозеф Холочек). Ту су и насловне странице дјела црногорских пјесника Петра Петровића Његоша и Николе Петровића Његоша објављених на чешком језику.

Поједине књиге III тома, које обухватају временски период од три или пет година, објављене су без илустрација.

ПРЕДСТАВЉАЊЕ ПРОЈЕКТА И ПРОМОЦИЈА КЊИГА

Централна народна библиотека, заједно са Редакцијом и Издавачким савјетом, покренула је активност за представљање Пројекта *Црногорска библиографија 1494-1994*. Та активност нарочито је била испољена у другој половини осамдесетих и првој половини деведесетих година. Упоредо са представљањем Пројекта, одржаване су и промоције 16 књига објављених од 1885. до 1994. године.

Главни и одговорни уредник објавио је крајем осамдесетих и почетком деведесетих година више прилога у којима је изложио основне карактеристике библиографске едиције – главни принципи библиографског описа, опсег и особености у оквиру ретроспективних библиографија у Југославији.²⁴ У сљедећим саопштењима он је указивао и на резултате постигнуте у реализацији тог издавачког подухвата.

Пројекат *Библиографије* представљен је на научним скуповима и сусретима библиографа Југославије. Од 13 научних скупова које је организовала Библиотека посљедњих деценија прошлог вијека четири су посвећена ретроспективној библиографији. Три таква скупа одржана, у организацији Централне библиотеке и Државне библиотеке у Лењинграду (Санкт Петербургу), и на Цетињу – 1988, 1990. и 1991. године, посвећена су ретроспективној библиографији.

На совјетско-југословенском семинару 1988. године у Лењинграду разматрана је проблематика израде ретроспективних библи-

²⁴ Међу прилозима Д. Мартиновића су и: *Црногорска библиографија 1494-1994*, Цетиње 1989, 30 страна; Предговор – У. *Црногорска библиографија 1494-1994*, аутор проф. Евгенија Љвовича Немировског, Цетиње 1989, стр. 5-30; *Југословенска ретроспективна библиографија данас*. – Библиотекар, Београд 1990/91, бр. 1-2, стр. 39-55; О „*Црногорској библиографији 1494-1994*”, – Библиографски вјесник, Цетиње 1994, бр. 1, стр. 81-93.

ографија. Саопштења о црногорској ретроспективној библиографији и почетку рада на њој поднијели су др Душан Мартиновић, главни и одговорни уредник, и др Мирослав Лукетић, члан Редакције и аутор Пројекта. Њихова саопштења, са саопштењима руских библиографа, објављена су у московском часопису *Библиотековедние и библиография за рубежом* 1990. године.²⁵

И у оквиру два научна црногорско-совјетска скупа одржана на Цетињу 1990. и 1991. године укључена је била и тематика црногорске ретроспективне библиографије. Први дио скупа *Проблеми јужнословенског и старог штампарског наслеђа у националним библиотекама Југославије и Русије*, одржан на Цетињу 1990. године, посвећен је и проблемима ретроспективне библиографије. У оквиру тог скупа у Историјском институту у Титограду одржан је округли сто на којему је представљена трећа и четврта књига I тома аутора Видака Рајковића (уводно излагање Радивоје Шуковић) и трећа књига *Портрета* др Душана Мартиновића (промотер Миомир Дашиш). На научном скупу *Ровински и јужнословенске земље, Проблеми ретроспективне библиографије*, одржаном на Цетињу 1991. године, представљена су два стара библиографска дјела, комплементарна едицији ретроспективне библиографије: П. А. Ровински *Црна Гора у својој прошлости и садашњости IV, Библиографија* и Фердинанд Велц *Библиографије Црне Горе* (прву књигу представио Душан Мартиновић а другу Радивоје Шуковић).

На шестом скупу југословенских библиографа, одржаном у Инђији 1989. године, главна тема била је *Ретроспективне националне библиографије у Југославији*. Саопштење *Црногорска ретроспективна библиографија* поднио је главни и одговорни уредник те едиције др Душан Мартиновић. Посебна саопштења на том скупу поднесена су о хрватској, македонској и српској ретроспективној библиографији.

У својим саопштењима од 1994. године Душан Мартиновић је, поред осврта на опсег библиографске едиције, њену структуру и критеријуме за избор библиографске грађе указивао и на постигнуте резултате – број издања и услове у којима се остварују годишњи издавачки планови. На промоцији објављених књига I, II, III и IV тома, одржаној у Подгорици 1994. године, он се осврнуо

²⁵ Др Душан Мартиновић: *Југославска ретроспективна библиографија – Библиотековедние и библиография за тубежом*, 1990, стр. 45-77.

и на резултате пописа исказане у броју библиографских јединица у односу на раније познате податке, као примјер за то узео је и број описаних књига у библиографији *Издања Ђурђа Црнојевића*, у којој је приказано 10 издања *Октоиха првогласника* док је и у ранијим научним радовима навођен податак само о десетак сачуваних примјерака прве јужнословенске инкунабуле. Сличне разлике показане су и на другим књигама Црнојевића штампарије, као и на издањима ћириличких палеолита из XVI и XVII вијека, пописаних у другој књизи I тома. Навео је и податак да се у *Огледу библиографије о Црној Гори на страним језицима* Пера Шоћа, налази само 4,130 библиографских јединица, а у објављеним библиографијама о Црној Гори на руском и чешком језику 22.000.

У уводном излагању на промоцији у Подгорици, Душан Мартиновић је указао и на допринос спољних сарадника, посебно руских и чешких библиографа, који су напоран и сложен посао обавили бесплатно, „највише из словенске солидарности”.²⁶

У прилогу *Црногорска библиографија 1494-1994. – критерији, опсег, реализација, објављеном у зборнику Сусрети библиографа 1998. године*, главни и одговорни уредник је нагласио да се велики издавачки подухват остварује у веома скромним материјалним и кадровским условима. Уз имена пет професионалних библиографа, наведена су и имена 15 спољних сарадника, домаћих и страних, који су допринијели да Црна Гора буде „библиографски најистраженија држава на свијету”.²⁷

На Цетињу је 26. септембра 1994. одржан научно-промотивни скуп *Црногорска библиографија 1494-1994. године и њен научни значај*. Директор Централне народне библиотеке „Ђурђе Црнојевић” Чедомир Драшковећ је у уводној ријечи истакао да је циљ организатора скупа „да окупи афирмисане ствараоце, научнике који ће са аспекта уже специјалности сагледати научно-информативни значај и предности разуђеног и интердисциплинарног научног рада, какав је пројекат *Црногорска библиографија 1494-1994.*”²⁸

²⁶ Др Душан Мартиновић: *О Црногорској библиографији*. – Гласник Народне библиотеке „Радосав Љумовић” у Подгорици 1994, бр. 1-2, стр. 18.

²⁷ Душан Мартиновић: *Црногорска библиографија 1494-1994 – критерији, опсег, реализација*. Сусрети библиографа, Инђија 1998, стр. 49.

²⁸ Милош Кривокапић: *У знаку свјетлости прохујалих столећа*. – Просвјетни рад, Подгорица 1994, бр. 13-14, стр. 16.

На том скупу говорили су: др Душан Мартиновић, Лазар Чурчић, мр Здравка Радуловић, Никола Рацковић, Добрило Аранитовић, др Милица Костић, др Бранислав Пешић, др Божидар Распоповић, Љиљана Зековић, проф. др Јован Чађеновић, Гојко Ђукановић, др Чедомир Марковић, академик Миомир Дашић, др Милош Милошевић, др Новак Јовановић, проф. др Радивоје Шуковић, проф. др Владимир Секулић, др Весна Килибарда и др Бојка Ђукановић.

Према саопштењу Душана Мартиновића, расправа на научно-промотивном скупу заснована је на 16 објављених књига у четири тома ретроспективне библиографије и 10 комплементарних издања. Пошто се већи дио тих издања односио на старо ћирилично штампарство и издавачку продукцију XIX и са почетка XX вијека, сасвим је разумљиво што је у већем броју саопштења указивано на допринос библиографске грађе друштвеним наукама. У саопштењу Лазара Чурчића наглашено је да је прије објављивања прве двије књиге I тома Евгенија Љвовича Немировског старо ћирилично штампарство било загонетка. Обрађена библиографска грађа пружа модернији приступ историјској науци – основна је теза у саопштењу Миомира Дашића. Новак Јовановић је на основу анализе издања III тома закључио да су оне драгоцјен прилог историји журналистике у Црној Гори.

На научно-промотивном скупу промовисане су библиографије о Црној Гори на руском, чешком, енглеском и италијанском језику. О издањима на руском и чешком језику говорио је Радивоје Шуковић, на енглеском језику Владимир Секулић, а на италијанском језику Милош Милошевић.

Промоције су пратиле динамику издавања књига четвортомне едиције од 1985. до 1994. године. Поред промоција на округлом столу 1990. и научно-промотивном скупу на Цетињу 1994. године, организовани су и промотивни скупови у више мјеста Црне Горе.

Прву књигу *Црногорске библиографије 1494-1994. године – Серијске публикације* промовисали су у Владином дому на Цетињу др Божидар Тадић и др Душан Мартиновић. Академик Драго Вукотић и др Душан Мартиновић на истом мјесту представили су и двије књиге објављене 1989. године – *Издања Ђурђа Црнојевића и Монографске публикације 1834-1918.*

У Дому омладине у Подгорици 1992. године академик Милосав Бабовић промовисао је књигу *Библиографија на руском језику*, а

Чедомир Драшковић прву књигу III тома *Расправе, чланци и књижевни радови у серијским публикацијама 1835-1885*.

У јубиларној 1994. години организовани су промотивни скупови у Подгорици, Никшићу, Пљевљима, Бијелом Пољу, Беранама, Будви и Котору. На тим скуповима поред чланова Редакције, Душана Мартиновића, Чедомира Драшковића и Новака Јокановића о објављеним књигама говорили су и проф. др Владимир Секулић у Титограду, проф. др Живко Ђурковић у Никшићу, мр Исак Калпачина у Пљевљима, Бијелом Пољу и Беранама, Милош Вуковић у Пљевљима, Бијелом Пољу и Беранама, др Милош Милошевић у Бару, Улцињу и Котору.

Осврћући се на објављене књиге I тома, Душан Мартиновић је на промотивном скупу у Подгорици нагласио да су та издања, чији су аутори Е. Љ. Немировски и Видак Рајковић, „мјеродавна стручна и научна критика већ оцијенила високом оцјеном”.

У прилогу *Расправе, чланци и књижевни радови у серијским публикацијама*, објављеном у „Гласнику Народне библиотеке у Подгорици”, Чедомир Драшковић, уз имена аутора четири књиге III тома (Р. Шуковић, Д. Мартиновић, В. Рајковић, Н. Рацковић) истакао је да та имена „већини од нас довољно говоре о квалитету и стручности рада на наведеним књигама”, да би, послије анализе четири књиге, закључио да је њихов научни, културни и информативни значај огроман.²⁹

Наведене оцјене књига I и III тома карактеристичне су и за приказе свих књига ретроспективне библиографије на промотивним скуповима. Па ипак, треба истаћи и још једну особеност у приказима библиографија о Црној Гори на руском и на чешком језику. Оне су оцијењене и као спомен историјским пријатељским везама између Црне Горе и Русије и Црне Горе и Чешке. У бесједи „Културне везе Црне Горе са Русијом и Чехословачком у свјетлости словенске узајамности и солидарности”, одржаној на Свесловенском конгресу у Прагу 1998. године, Душан Мартиновић је нагласио да објављене библиографије представљају „посебне драгуље у руско-црногорским и чешко-црногорским везама и, дабоме, јединствен споменик њихових тровјековних, односно двовје-

²⁹ Чедомир Драшковић: *Црногорска библиографија 1494-1994*, Том III (Расправе, чланци и књижевни радови у серијским публикацијама. – Гласник Народне библиотеке „Радосав Љумовић”, Подгорица 1993/1994, бр. 1-2, стр. 20-26.

ковних пријатељских односа, узајамности у солидарности”.³⁰ И у предговору *Библиографије о Црној Гори на руском језику* Милосав Бабовић је истакао да је појава тог издања још један примјер пријатељских веза два народа, посебно испољаваних у руској и црногорској књижевности.

У часописној периодици објављено је више приказа књига објављених од 1985. до 2003. године.

О тим књигама, према расположивим подацима, писали су: Драгица Војиновић-Шуковић, Здравко Делетић, Чедомир Драшковић, Исак Калпачина, Душан Мартиновић, Јован Чађеновић, Радивоје Шуковић.

У објављеним текстовима није указивано на било какве пропусте у објављеним издањима. Изузетак од тога чини осврт на објављене двије књиге I тома, чији је аутор Видак Рајковић. У осврту на те књиге, уз истицање савјесног стручног рада, наведено је и неколико примјера старијих монографских публикација које нијесу обухваћене библиографским пописом.

Потпунију представу о промоцијама ретроспективне библиографије пружа штампа. У часописима и листовима налазе се већина промотивних текстова. У томе је предњачио *Библиографски вјесник*. У њему су објављена и сва саопштења са научно-промотивног скупа на Цетињу, у бр. 2/3 1995. године. Прилози са промотивних скупова налазе се у пљеваљском часопису *Мостови* и у *Гласнику Народне библиотеке „Радосав Љумовић”* у Подгорици. Више информативних текстова објављено је и у *Побједи*. Библиографија текстова о црногорској ретроспективној библиографији, надамо се, биће припремљена.

НАГРАДЕ И ПРИЗНАЊА

За постигнуте успјехе у раду на црногорској ретроспективној библиографији додјеливана су друштвена признања.

Главни и одговорни уредник Душан Мартиновић добио је Тринаестонембарску награду Цетиња, 1990, Тринаестојулску награду 1994. и Митровданску повељу Народне библиотеке „Ђорђе Натошевић” у Инђији 2002. године.

³⁰ Душан Мартиновић: *Културне везе Црне Горе са Русијом и Чехословачком у свјетлости словенске узајамности и солидарности*. – Аутобиографија, Цетиње, 2004, стр. 308.

За Тринаестојулску награду Душана Мартиновића предложили су Савјет и Редакција *Црногорска библиографија 1494-1994*.

Митровданска повеља Народна библиотека „Ђорђе Натошевић” у Инђији је признање које се додјељује за изузетне резултате постигнуте у библиотекарству, библиологији и библиографији. У објашњењу председника жирија Добрила Аранитовића да се Повеља додијели Душану Мартиновићу, саопштеном на Сусрету библиографа у Инђији 2002. године, речено је да Повеља долази у руке „најпродуктивнијег и најсвестранијег црногорског библиотечког посленика минулог стољећа на тлу Црне Горе”, уредника Црногорске библиографије, капиталног подухвата који „по својој темељности, свеобухватности, цивилизацијској и културолошкој усмјерености представља уникатан европски подухват”.³¹

Поводом стогодишњице обнављана Централне народне библиотеке Бранко Брновић, председник Управног одбора, уручио је 1994. године Повељу Библиотеке иностраним библиографима, учесницима у изради IV тома ретроспективне библиографије. Ово признање добили су: Евгениј Љвович Немировски, универзитетски професор и један од најпознатијих инкунабулиста, Елеонора Фјодорвна Цветкова, главни библиограф у Информативном центру Руске националне библиотеке у Санкт Петербургу, др Зденка Рахункова и др Михела Рехакова, библиотекарски – специјалисти Словенске Књижовне у Прагу. За допринос у припремању библиографија о Црној Гори на руском и чешком језику Повеље су додијелене руској Националној библиотеци у Санкт Петербургу и Словенској књижовни у Прагу.

ФИНАНСИРАЊЕ ПРОЈЕКТА ЦРНОГОРСКЕ БИБЛИОГРАФИЈЕ 1494-1994.

За реализацију пројекта *Црногорска библиографија 1494-1994* обезбјеђивана су намјенска средства од 1986. до 2003. године. Извори тих средстава су мијењани, али су републички органи и институције који су их додјељивали имали у виду значај овог издавачког подухвата, што потврђују и ријечи министра просвјете и науке др Предрага Обрадовића изговорене 1994. године на научно-про-

³¹ Добрило Аранитовић: *Академик Душан Ј. Мартиновић*. – Сусрети библиографа, Инђија 2002, стр. 14.

мотивном скупу *Црногорска библиографија 1494-1994. и њен научни значај*:

„Црногорска библиографија има капитални значај за историју црногорске науке и културе. Стога је обавеза црногорских органа да обезбиједи све неопходне услове за реализацију овог великог истраживачког пројекта”.³²

О финансирању Пројекта усвојен је 1986. године Самоуправни споразум о финансирању пројекта *Црногорска библиографија 1494-1994*. Потписници Споразума били су: Скупштина СРЦГ, Самоуправна интересна заједница за научне дјелатности, Самоуправна интересна заједница културе, Републичка интересна заједница здравствене заштите, Самоуправна интересна заједница усмјереног образовања и Централна народна библиотека „Ђурђе Црнојевић”.

Додјелјивање намјенских средстава Централној народној библиотеци регулисано је тако што је утврђиван укупан годишњи износ а затим одређиван проценат који ће у том износу обезбјеђивати поједини потписници Споразума.

Када је престао рад самоуправних интересних заједница, њихова права и обавезе у финансирању Пројекта преузели су републички државни органи – министарства просвјете и науке, културе и здравља. Они су без претходног међусобног договора додјелјивали симболична средства, а поједини од њих су сасвим престали да финансирају Пројекат.

Влада Републике Црне Горе прихватила је предлог Централне народне библиотеке, Савјета и Редакције *Библиографије*, да се средства за финансирање Пројекта, обезбјеђују у Буџету Републике, што је и остваривано од 1992. до 2002. године.

Новац обезбјеђиван из споменутих извора није био довољан за благовремено издавање свих припремљених рукописа.

На научно-промотивном скупу на Цетињу саопштено је да се поред 16 књига четвортотомне едиције, у рукопису налази још 6 књига зато што је за њихово објављивање недостајао новац. Четири године касније Душан Мартиновић је у једном саопштењу на Скупу библиографа изразио задовољство што се и у скромним финансијским околностима *Црногорска библиографија* појавила у 22 књиге, и још десетак изван ове вишетомне серије, комплементар-

³² Милош Кривокапић: *У знаку свјетлости минулих стољећа*. – Просвјетни рад, Подгорица 1994, бр. 13-14, стр. 16.

них и врло значајних, те да ће са оним рукописима на којима се ради, интердисциплинарни пројекат од капиталног значаја за црногорску науку и културу достићи 35 књига.

Послије ових оптимистичких прогноза о завршетку четвортомне едиције настала је финансијска криза. У Буџету Републике 2002. године за ову намјену обезбијеђена су скромна средства, а у 2003. и 2004. години уопште нијесу додјељивана. Савјет Пројекта улагао је приговор надлежним републичким органима, али је и то остало без одговора и без икаквог објашњења.

РАД САВЈЕТА И РЕДАКЦИЈЕ

Од 1984. године у припреми едиције *Црногорска библиографија 1494-1994*. учествовали су Савјет и Редакција. Савјет је именovala Скупштина Републике са мандатом од четири године а Редакцију је изабрао Савјет са мандатом до завршетка Пројекта.

У Савјет као друштвено тијело именовани су представници научних и културних институција и одговарајућих републичких органа. У првом саставу савјета били су: др Божидар Тадић (предсједник), др Јован Бојовић, др Војислав Бојовић, др Ратко Ђукановић, Ратко Ђуровић, Димитрије Јоветић, мр Новак Јовановић, Исак Калпачина, др Милица Костић, др Мирослав Лукетић, др Мишо Максимовић, др Душан Мартиновић, Бошко Мијановић, др Милош Милошевић, др Бранислав Остојић, др Радоје Пајовић, Милета Радовановић, др Владо Стругар, Бехудин Халилбеговић, Марко Шпадијер и др Радивоје Шуковић. Чланове другог састава Савјета чине: др Божидар Тадић (предсједник), др Јован Бојовић, Јанко Брајковић, Миливоје Брајовић, Томаш Бурић, др Драгутин Вукотић, др Перко Вукотић, Новица Вукослављевић, др Ратко Ђукановић, Ратко Ђуровић, др Светозар Јовићевић, Исак Калпачина, др Василије Кусовац, Миодраг Лекић, др Душан Мартиновић, Бошко Мијановић, Војислав Мијушковић, др Милош Милошевић, др Ксенија Мирановић, Слободан Словинић и Јусуф Фетахавић. Трећи састав Савјета су чинили: др Дамјан Шећковић (предсједник), проф. др Драгутин Вукотић, др Радоје Пајовић, Бранко Брновић, др Василије Јововић, Момир Војводић, Чедомир Драшковић, др Радоман Јовановић, Јанко Брајковић, Ковиљка Михаиловић, проф. др Предраг Обрадовић и др Душан Мартиновић.

Главни задаци Савјета наведени у документу о именовању били су: да даје сагласност на планове рада и финансијске планове које припрема Редакција и да разматра годишње извјештаје о реализацији годишњих планова и утрошку средстава Пројекта.

Почетком сваке године за савјет је предлаган план рада за ту годину. У том документу детаљно је приказан план свих аутора који су у тој години припремали рукопис, као и план главног и одговорног уредника. На сједницама Савјета подржавана су настојања главног и одговорног уредника о што рационалнијем утрошку средстава, особито дијела намијењеног за штампарске трошкове и указивана подршка пракси прикупљања понуде од више штампарија.

У Савјету је испољено интересовање за придржавање рокова завршетка рукописа, утврђених у уговорима са спољним сарадницима. Са задовољство је констатовано да одступања од предвиђених рокова није било код већине аутора.

Редакција *Библиографије*, формирана 1984. године послјије двадесет година ради у саставу: др Слободан Вукићевић, Чедомир Драшковић, др Новак Јовановић, др Бранислав Ковачевић, др Милица Костић, Сенка Латковић, др Душан Ј. Мартиновић, др Миодраг Перовић, Марко Шпадијер и др Радивоје Шуковић.

Чланови Редакције академик Божина Ивановић и др Божидар Тадић нијесу међу живима. Др Мирослав Лукетић напустио је Редакцију, а њен члан постао је Чедомир Драшковић.

У току двадесетогодишњег интензивног рада главни задатак Редакције, садржан у Пословнику усвојеном 1984. године био је: разматрање и усвајање рукописа појединих књига за објављивање.

Разматрању и усвајању рукописа претходило је, према Пословнику ангажовање „компетентних научних радника као аутора *Библиографије*.”

Рукописи су разматрани и усвајани на сједницама Редакције. Усвајању првог рукописа *Библиографије*, објављеног 1985. године, претходиле су двије рецензије (рецензенти Радивоје Шуковић и Добрила Дошен). Сви други рукописи примани су на основу непосреднијег увида чланова Редакције у њихову садржину. То је остваривано тако што су члановима Редакције, уз позив за сједницу, достављани припремљени рукописи уводних текстова, а у библиографску обраду оствариван је увид на сједници којој је присуствовао и аутор рукописа. Уводне напомене о рукопису давао је главни и одговорни уредник или један члан Редакције. На сједницама

је вођена конструктивна стручна расправа са конкретним предлозима о томе шта у рукопису треба допунити или измијенити. Захваљујући таквом раду, Редакција није била у прилици да примјењује пословничку одредбу према којој она разматра и одлучује о приговорима и примједбама чланова Редакције, аутора и главног уредника. Приговора уопште није било.

Успјешном раду Редакције велики допринос давао је главни и одговорни уредник Душан Мартиновић својим учешћем у конципирању, обликовању и уједначавању библиографске грађе о којој је Редакција расправљала.

Чланови Редакције учествовали су и у припреми појединих издања. Њени чланови Радивоје Шуковић, Марко Шпадијер и Божина Ивановић написали су уводне текстове у књигама I тома – I₃, I₄ и I₅.

Више чланова Редакције узело је учешћа на научно-промотивним скуповима и округлим столовима посвећеним ретроспективној библиографији. Душан Мартиновић, Чедомир Драшковић и Новак Јовановић промовисали су 1994. године објављена издања у више црногорских градова.

На припремању великог научноистраживачког пројекта чланови Савјета и Редакције радили су одговорно и са задовољством, бесплатно.

ЗАВРШЕТАК ПРОЈЕКТА *ЦРНОГОРСКА БИБЛИОГРАФИЈА 1494-1994.*

Поред приказаних 27 књига четвортомне едиције, у припреми су још три књиге. У завршеној фази налази се рукопис Драгице Шуковић-Војиновић *Серијске публикације 1985-1994*. Већ је истекао рок за достављање Редакцији два рукописа: *Монографске публикације 1956-1960*. Николе Рацковића и *Црна Гора у радовима аутора који нијесу Црногорци* (том IV, књ. 1), Радисава-Миће Цајића. У 13 књига III тома обрађен је период од 1835. до 1981. године. Обрадом периода од 1982. до 1994. године, у три или четири књиге, може се сматрати да је пројекат *Црногорска библиографија 1494-1994*. завршен.

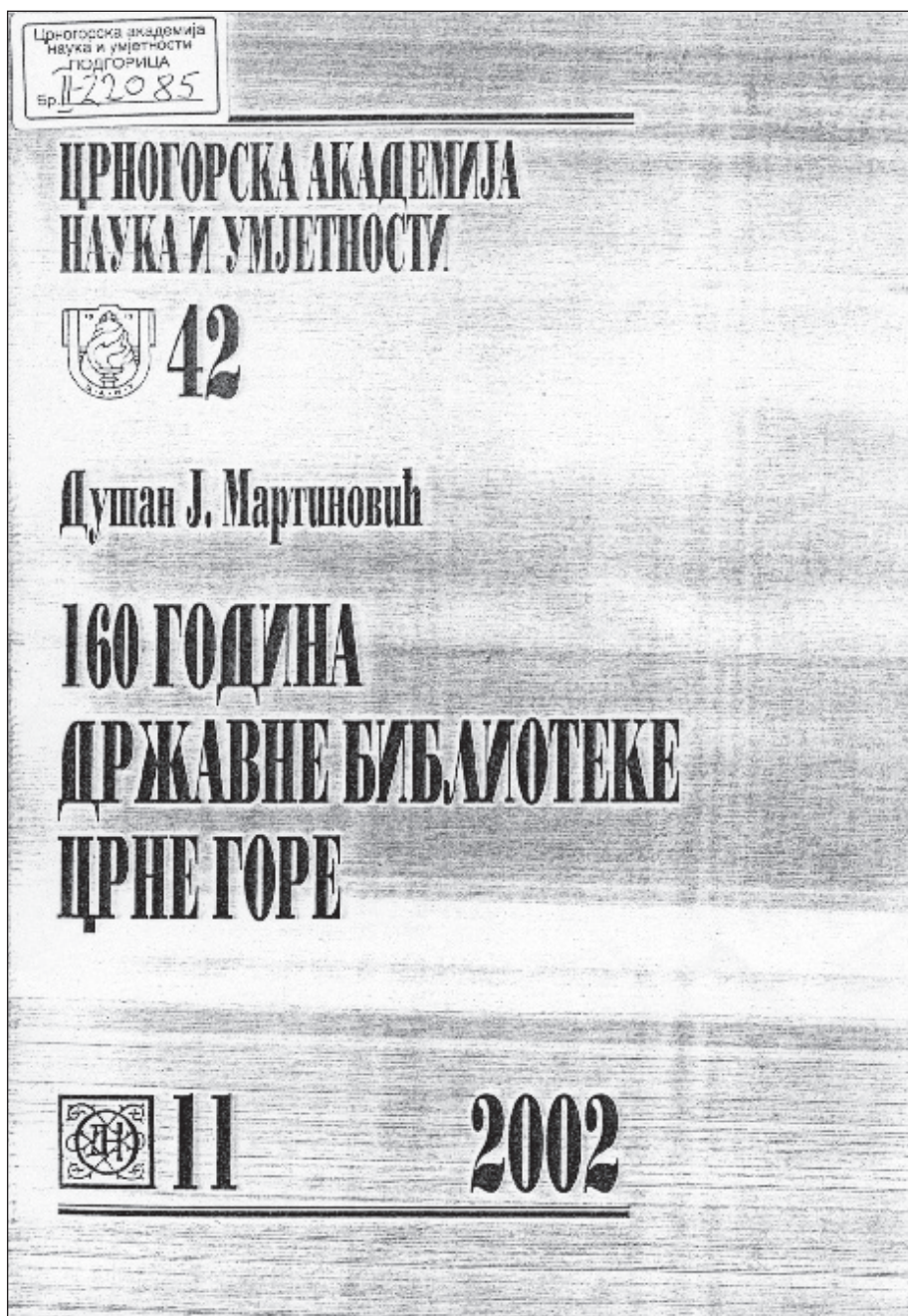
У културној историји Црне Горе *Црногорска библиографија 1494-1194.* је риједак примјер успјешног остваривања сложеног и опсежног пројекта у скромним материјалним и кадровским условима. То је резултат сазнања свих учесника на колективном послу да се тиме постиже потпунија слика о духовном животу Црногораца оствареним у писаној ријечи и да се ствара потпун извор података значајних за науку. Одговорност и сарадња у припремању ретроспективне библиографије, уз веома добру организацију, пратили су двадесетогодишњи напоран рад. Због свега тога увјерени смо да ће преостали дио посла бити обављен брзо и успјешно.

Комплет књига *Црногорске библиографије*

Душан Мартиновић

№ 5, 7 ФЕВРАЛЬ 1981 Г.

1 МАРТА 1955 года... МАРТИНОВИЧ...

В 1954 году... МАРТИНОВИЧ... МАРТИНОВИЧ...

НА 10 МАРТА 1955 года... МАРТИНОВИЧ...

Дважды Мартинович... МАРТИНОВИЧ...

В 1954 году... МАРТИНОВИЧ... МАРТИНОВИЧ...

В 1954 году... МАРТИНОВИЧ... МАРТИНОВИЧ...

1 ЯНУАРИЯ 1955 года... МАРТИНОВИЧ...

неослабленным ИБС... МАРТИНОВИЧ...

В АПРЕЛЕ 1954 года... МАРТИНОВИЧ...

В АПРЕЛЕ 1954 года... МАРТИНОВИЧ...

В АПРЕЛЕ 1954 года... МАРТИНОВИЧ...

Дважды Мартинович... МАРТИНОВИЧ...

В АПРЕЛЕ 1954 года... МАРТИНОВИЧ...

В АПРЕЛЕ 1954 года... МАРТИНОВИЧ...

В АПРЕЛЕ 1954 года... МАРТИНОВИЧ...

В АПРЕЛЕ 1954 года... МАРТИНОВИЧ...

В АПРЕЛЕ 1954 года... МАРТИНОВИЧ...

Чаринград... МАРТИНОВИЧ...

Чаринград... МАРТИНОВИЧ...

Чаринград... МАРТИНОВИЧ...

Чаринград... МАРТИНОВИЧ...

Чаринград... МАРТИНОВИЧ...

Чаринград... МАРТИНОВИЧ...

Чаринград... МАРТИНОВИЧ...

Чаринград... МАРТИНОВИЧ...

Чаринград... МАРТИНОВИЧ...

Чаринград... МАРТИНОВИЧ...

Чаринград... МАРТИНОВИЧ...

Чаринград... МАРТИНОВИЧ...

Чаринград... МАРТИНОВИЧ...

Чаринград... МАРТИНОВИЧ...

Чаринград... МАРТИНОВИЧ...

Чаринград... МАРТИНОВИЧ...

Чаринград... МАРТИНОВИЧ...

Чаринград... МАРТИНОВИЧ...

Чаринград... МАРТИНОВИЧ...

Чаринград... МАРТИНОВИЧ...

Чаринград... МАРТИНОВИЧ...

Чаринград... МАРТИНОВИЧ...

Чаринград... МАРТИНОВИЧ...

Чаринград... МАРТИНОВИЧ...

Чаринград... МАРТИНОВИЧ...

Чаринград... МАРТИНОВИЧ...

Чаринград... МАРТИНОВИЧ...

Чаринград... МАРТИНОВИЧ...

Чаринград... МАРТИНОВИЧ...

Чаринград... МАРТИНОВИЧ...

Чаринград... МАРТИНОВИЧ...

Чаринград... МАРТИНОВИЧ...

Чаринград... МАРТИНОВИЧ...

Чаринград... МАРТИНОВИЧ...

Чаринград... МАРТИНОВИЧ...

Чаринград... МАРТИНОВИЧ...

Чаринград... МАРТИНОВИЧ...

Чаринград... МАРТИНОВИЧ...

КНИГА В СОВРЕМЕННОМ МИРЕ

РАДИВОЈЕ ШУКОВИЋ

КНИГА В СОВРЕМЕННОМ МИРЕ

КНИГА В СОВРЕМЕННОМ МИРЕ

КНИГА В СОВРЕМЕННОМ МИРЕ

КНИГА В СОВРЕМЕННОМ МИРЕ

КНИГА В СОВРЕМЕННОМ МИРЕ

КНИГА В СОВРЕМЕННОМ МИРЕ

КНИГА В СОВРЕМЕННОМ МИРЕ

КНИГА В СОВРЕМЕННОМ МИРЕ

КНИГА В СОВРЕМЕННОМ МИРЕ

КНИГА В СОВРЕМЕННОМ МИРЕ

КНИГА В СОВРЕМЕННОМ МИРЕ

КНИГА В СОВРЕМЕННОМ МИРЕ

КНИГА В СОВРЕМЕННОМ МИРЕ

КНИГА В СОВРЕМЕННОМ МИРЕ

Факсимил текста академика Е. Љ. Немировского на русском языке